

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

МАКТАБГАЧА КАТТА YOSHDAGI BOLALARGA DASTLABKI IQTISODIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH

Abdumo‘minova L.A.

Nizomiy nomidagi TDPU ning mustaqil tadqiqotchisi

Tayanch so‘zlar: iqtisod, dastlabki iqtisodiy tushunchalar, maktabgacha katta yoshdagi bolalar, mehnat.

Ключевые слова: экономика, исходные экономические понятия, дети дошкольного возраста, труд.

Key words: economics, basic economic concepts, preschool children, labor.

РЕЗЮМЕ:

Maqolada muallif maktabgacha katta yoshdagi bolalarda dastlabki iqtisodiy tushunchalar, shuningdek iqtisodiy faoliyat turi, ishbilarmonlik munosabatlarini o‘rnatish qobiliyatini, hamma uchun ishlashga intilishni rivojlantirishga ta‘sirini o‘rganadi.

РЕЗЮМЕ:

В статье автор изучает влияние дошкольников на развитие исходных экономических представлений, а также вида экономической деятельности, умения устанавливать деловые связи, желания работать на благо каждого.

SUMMARY:

In this article, the author studies the influence of preschoolers on the development of initial economic concepts, as well as the type of economic activity, the ability to establish business connections, and the desire to work for the benefit of everyone.

O‘z kuchiga va imkoniyatiga ishongan, ham jismonan, ham ma‘nan barkamol avlodni voyaga yetkazish orqaligina kelajagi buyuk davlat qurishimiz mumkin, o‘z kuch va intellektual salohiyatini qanday maqsadlarga safarbar qila olishi bilan o‘lchanadi.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha katta yoshdagi bolalarning psixologik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirish mumkin.

Ma‘lumki, har qanday jamiyatning bir bo‘lagi bu oila yoki uy, xonadonlari bo‘lib, u aynan xonadon egalarining ahvoli, turmush tarzi va yashash darajasi va oxir-oqibat uning holati butun bir mamlakatning holatini, taraqqiyot darajasini belgilab beradi.

Ingliz iqtisodchi olimi V.Petti birinchilardan bo‘lib odamning ishlab-chiqarishdagi qiymatini pulga chaqib ko‘rdi. U: “yer va odamlarning bahosi ular keltirayotgan bir yillik daromadning yigirma karrasiga teng”, deydi. Petti shu formuladan kelib chiqib, o‘sha davrdagi Angliya va uning aholisini 520 mln. funt sterlingga “narxlagan”. Ya’ni har bir ingliz o‘rtacha 80 funt sterling turadi, degan. Bu yerda odamga iqtisodiy ko‘z bilan qaralmoqda. Ya’ni kim, o‘ziga, oilasiga, korxonasiga, Vataniga qancha foyda keltira oladi, shaklida qo‘yilgan. Shuning uchun Petti: “Bir katta odam ikkita bolaga teng; bitta matros uchta dehqonga teng, deydi. Petti jamiyatning boyligi odamlar nima bilan shug‘ullanayotgani va ularning ish qobiliyatlariga bog‘liq, deydi. Shu zaylda boladan – katta odamning, dehqondan – matrosning iqtisodiy bahosi qimmatligini hisoblab chiqaradi. Bu baholar odamlarning yaxshi-yomonligida emas. Ularning o‘zlariga va vataniga qancha foyda keltira olishida, deb ta’kidlaydi Uilyam Petti [186].

Stenli Fisherning ta’kidlashicha «Inson kapitali bu - odamning foyda keltirish qobiliyatining o‘lchovi. Bunga uning tug‘ma qobiliyatlari, talanti, bilimlari va orttirgan kasbiy malakalari kiradi”, degan xulosaga keldi. Unga ko‘ra Inson kapitali bu – odamlarning soni emas.

Oila – uy xo‘jaligi fermer xo‘jaliklari, ishlab chiqarish tashkilotlariga ishchi resurslarni, ya’ni ishchi kuchini yetkazib beradi. Ishlab chiqarish firmalari oila a‘zolarini maxsulot va hizmat turlari bilan ta‘minlaydi.

Bozor iqtisodiyoti jarayonida oilada oila a‘zolari xo‘jalik va uy yumushlarida turli- tuman vazifalarni bajaradi. U oila a‘zolari xarajatini to‘g‘ri yo‘lga solishda dastriamal vazifasini o‘taydi.

Oilaning jamiyatda tutgan o‘rni, oila a‘zolari tomonidan bajariladigan faoliyat turlarida va vazifalarda namoyon bo‘ladi. Oilaning asosiy bosh vazifalaridan biri bu- farzand tarbiyasi, uni kelajakda komil inson qilib voyaga yetkazishdan iboratdir.

Inson kapitali ya’ni investitsiya qilish jarayoni rivojlanadi. Bu rivojlanish jarayonini uch jihatlar alohida ajratib ko‘rsatiladi.

- 1.Oilada oila a‘zolari uchun o‘ta muhim bo‘lgan moddiy bazaning yaratilishi.
- 2.Oilada farzandlarning dunyoga kelishi turli an‘analar va bolalar tarbiyasi.
- 3.Oilada voyaga yetayotgan bolalarga bilim va kasb-hunar o‘rgatish.

Oilada oila a‘zolari uchun kerakli bo‘lgan moddiy va ma‘naviy bazaning yaratilishi yangi qurilgan oilada moddiy dastlabki bazaning yaratilishiga imkoniyat yaratadi. Ya’ni yosh oila xo‘jaligi yuritilib, oilaning daromadi shakllantirib boriladi. Mintalitet va rivojlanish jarayonlari shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon ko‘pincha ota-onaning ko‘magida amalga oshiriladi. Ota-onalar

farzandini doimo o‘ylashi natijasida ularga beminnat yordam beradi va ularni qo‘llab-quvvatlaydi. Yangi barpo bo‘lgan oila har jihatdan moddiy va ma‘naviy tomonlarga ota-onaning yordamiga tayanadi. Hamma narsa oilada o‘z-o‘zidan bo‘layotganday tuyulib, yosh oila hayot kechirishning yengil yo‘lini tanlashiga va kelajakda hayotiy yo‘lini tanlab olishida qiynalishi mumkin.

Oilada farzandning dunyoga kelishi bilan bog‘liq turli an‘analar va bolalar tarbiyasi azal-azaldan xalqimiz tomonidan qadrlanib kelingan. Oilada farzandlarningdunyoga kelishi, ularni tarbiyalash va kamolga yetkazish oilada qadrlanib kelingan urf-odat va an‘analar orqali amalga oshiriladi.

Farzandlarning dunyoga kelishi ota-ona va oila a‘zolari uchun baxt, quvonchdir.

Oilada farzand ko‘rish va uni tarbiyalashda yo‘l qo‘yilgan yoki qo‘yiladigan xato va kamchiliklarning oqibatlarini juda ham ayanchli bo‘ladi. Ayniqsa, farzandni tug‘ilganidan toki voyaga yetkazish jarayonida ota-onaning hayot tajribasining ozligi ham bunga asosiy sabablardan biri bo‘lishi mumkin. Farzandlarga oilada tarbiya berishda oilaning kattalari bobo, buvilarining yordami nihoyatda muhim hisoblanadi. Chunki bobo-buvilar katta hayot tajribasiga ega bo‘lgan insonlar hisoblanib, ular o‘zlari tomondan yo‘l qo‘ygan xato va kamchiliklarni farzandlarida takrorlamasligi uchun harakat qilishadi. O‘zi tarbiya ko‘rgan, ota-onasining mehnatini qadriga yetgan bolalar ota-onalari keksayib qolishgach ularni qarovsiz qoldirmaydi,. Ota-onadan uzoqda yashasalar ham ularni iqtisodiy jihatdan doimo ta‘minlab turadi. Bu xalqimizning bolalar tarbiyasidagi o‘ziga xos jihatlari hisoblanadi.

Oilada ota-onalar, MTTLarida esa maxsus tayyorgarlikka ega bo‘lgan pedagoglar tomonidan olib boriladigan hamkorlik ishlarida bolalarni aqliy jihatdan toliqtiradigan so‘z va iboralar emas, balki xalqimiz tomonidan keng qo‘llanilgan vositalardan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday vositalar tarkibiga xalq og‘zaki ijodi namunalari xalq o‘yinlari va rivoyat, ertaklarni kiritishimiz mumkin.

O‘yinlar turli xil hayotiy vaziyatlarni modellashtirishga imkon beradi.

Bolalar o‘yin faoliyatida mutlaqo haqiqiy bo‘lishadi ichki menligini o‘yin orqali yoritib bera oladi. O‘yinchilar o‘rtasida shakllangan munosabatlar, bolaning kelajagiga bevosita ta‘sir kuchini o‘tkazadi.

O‘yinining rejasi-rolli o‘yinlari tarkibiy qismidir, lekin tayyor qoidalarga ega o‘yinlar o‘z rejasiga ega. Bolalik har doim o‘tmish, hozirgi va kelajak chegaralarida bo‘lgani uchun, o‘yinlarning sahnalari ijtimoiy amaliy, fantastikadan bolalar tomonidan olinadi. Bolalar inson hayotini aks etib o‘ynashadi, do‘konda, xola-xola, va boshqa. Bola o‘yining syujeti bu-

tasavvur va hayot misollarining uyg'unligidir, ya'ni o'yinning mazmunini yaratish va tadbiiq etish demakdir.

O'yinning keyingi komponenti bu uning qoidalari. Bu o'yinning mohiyatini, uning barcha komponentlarining nisbatlarini aks ettiruvchi holatdir. O'yin qoidalari o'yinning mantiqiy tartibini, uning axloqiy kodeksini belgilaydigan takliflar majmuidir.

O'yin harakati o'yinning komponenti bolaga uning faoliyatini to'g'ri yo'lga solish, hayotiy faoliyat shakli sifatida xizmat qiladi.

O'yinni rag'batlantirish - bu faoliyat, harakatlar va manbalar-instinktalar, taqlidlar va tajribaga muhtoj. Samarali o'yin faoliyati quyidagi elementlarning mavjudligi bilan tavsiflanishi mumkin: vazifalar, materiallar, vositalar, harakatlar, mahsulotlar. O'yinning tashqi vazifasi-natijaning kutilmaganligi, shaxsiy yoki guruhdagi muvaffaqiyat, o'yin jarayonidan zavqlanish. Ichki vazifa-o'yin holatlarini takrorlash algoritmi, bu uzoq vaqt qoniqish va quvonch keltiradi.

O'yin materiallari uning rejasi va mazmuni, versiyalari, qismlari, yechimlari. O'yin vositalari-makon, nutq, aksessuarlar. Barcha o'yin harakati davom etadigan o'yin maydoni qoidalar bilan belgilanadi. O'yin ishtirokchilarining tili uning hikoyasi bilan belgilanadi. Aksessuarlar (o'yin uchun zarur bo'lgan narsalar) - kostyumlar, atributlar ham o'yin maydoniga kiritilgan.

O'yindagi rollar turli yo'llar bilan taqsimlanadi: norasmiy muloqot guruhi tomonidan o'rnatilgan rol; guruhdagi maqomiga yoki ishtirokchilarning manfaatlariga muvofiq faol yoki tajovuzkor bola tomonidan qo'lga kiritilgan rol; o'yin aksessuari yoki kostyumiga ega bo'lgan kishi roli uchun tanlanadi; yoki-bepul tanlov orqali; yoki bolaning yorqin shaxsiyati tufayli.

Shunday qilib, bolalar o'yinlari quyidagi asosiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- bolalarning shaxsiy iltimosiga binoan amalga oshiriladigan erkin rivojlanishni o'zida mujassamlashtirgan bolalar faoliyati nafaqat uning natijasidan emas, balki faoliyat jarayonidan zavq olish uchun o'ynaladigan o'yinlar

- o'yinning ijodiy, tug'ilgan, faol tabiati;
- hissiy faollik, raqobat, hamkorlik, o'yinning bolalar uchun erkin tabiati;
- o'yinning mazmunini, rivojlanishning mantiqiy va vaqtinchalik tartibini aks ettiradigan bevosita yoki bilvosita qoidalar mavjudligi.

Keling, didaktik o'yinning tuzilishiga e'tibor qarataylik. Didaktik o'yin o'z ichiga - o'yin rejasi-bolani o'yin holatiga olib kirish va shu orqali u ushbu vaziyatni o'zining shaxsiy holati deya tasavvur qila boshlaydi;

О‘yin harakati - muayyan harakatlarni bajarish (tanlash, kengaytirish, to‘ldirish, tugatish, harakatlarni bajarish va h.k.).

- o‘yin qoidalari bolalarning ongiga uning rejasini, o‘yin harakatlarini, ta‘lim vazifasini olib keladi. O‘yin qoidalari ikki xil: harakat qoidalari va aloqa qoidalari. Harakat qoidalarining misoli bolalarni o‘tkazib yuborilgan deb atash, obektlarni guruhlariga bo‘lishish, ularni umumlashtirish prinsipiga ko‘ra birlashtirish va aloqa qoidalarining boshqa misollari: taklif qilmaslik, o‘z navbatida harakat qilish, tarbiyachilarning chaqiruvi yoki signali bo‘yicha harakat qilish.

Maqolamizda keng tarqalgan o‘yinlarning yana bir turi-ijtimoiy o‘yinlar. Ular, birinchi navbatda, syujetli-rolli, syujetli-didaktik, biznes o‘yinlarni o‘z ichiga oladi. Biz uchun hikoya-rol va hikoya-lekin didaktik o‘yinlar alohida qiziqish uyg‘otadi. Bunday o‘yinlar-bolaning ijtimoiy munosabatlarni modellashtirish shakli va erkin improvizatsiya, qat‘iy qoidalarga bo‘ysunmaslik, o‘zgarmas sharoitlarda erkin harakat qilishni ham belgilab beradi.

Adabiyotlar:

1. Abduquddusov O.A. Kasb ta‘limi o‘qituvchilarini tayyorlashga integrativ yondashuv. – T.: Fan, 2005, 160 b.
2. Abduxolikov T.X. O‘rta maxsus, kasb – hunar ta‘limida ta‘lim sifati monitoringini tashkillashtirishning ilmiy – metodik asoslari. Ped. fan. nom. ... diss. – T. 2003, 178 b.
3. Agarkova YE.I. Modelirovaniye sistemi povisheniya professionalno pedagogicheskoy kompetentnosti spetsialista v usloviyax IPKRO: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk / YE.I. Agarkova. - Tambov, 2004. - 23 s.
4. Ananov B.G. O problemax sovremennogo chelovek oznaniya / B.G. Ananov. - SNb.: Piter, 2001. - 272 s.